

Kitap Tanıtımı ve Tenkitler

Mehmet Sait Toprak,
Talmud ve Hadis: Karşılaştırmalı Bir Araştırma
(İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2012)

Hız. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri, Müslümanlar tarafından Kur'an'dan sonra en önemli dini kaynak olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle hadisler, hicri ilk yıllardan itibaren üzerinde hassasiyetle durulan ve korunması için büyük çaba sarf edilen bilgi kaynaklarıdır. Hadisler ilk dönemlerde sadece Hz. Peygamber'in izin verdiği sahabeler tarafından yazıya aktarılmıştır. Onun vefatından sonra ise hadisler, rivayetlerin kaybolma tehlikesi ve yazının Arap toplumunda gelişmesi nedenleriyle birçok kişi tarafından yazılmaya başlanmıştır. İster lafzen ister manen rivayet edilmiş olsun, şifahi halden metin haline dönüşen bu hadisler, kendi bağlamlarını tam olarak yansıtamamaktadır. Bunun nedeni, konuşma dilinde doğru bir şekilde aktarılabilen duyguların yazıyla tam olarak ifade edilememesidir. Bu da hadisleri anlamlandırmada bazı zorluklara neden olmaktadır. Mehmet Sait Toprak, "*Talmud ve Hadis: Karşılaştırmalı Bir Araştırma*" adlı eserinde bu anlama zorluğuna neden olan tarihsel sürece dikkat çekmekte ve hadislerin metinlerinde açık olarak anlaşılabilen bu manaları ortaya çıkarmak için yeni bir metoda ihtiyaç duyulduğunu öne sürmektedir. Yazar, bu metodu inşa etmek için Hadis tarihine benzer bir tarihe

sahip olan Talmud'un Hadisle karşılaştırmalı olarak incelenmesinin başlangıç için en uygun yol olduğunu ifade etmektedir.

Eser; Önsöz, iki Giriş, beş Ana Bölüm, Sonuç ve Değerlendirme kısımlarından oluşmaktadır. Önsözde kitabın bölümleri genel hatlarıyla özetlenmektedir. İlk Giriş bölümünde araştırmının konusu, sınırları, kaynaklar ve çalışmanın yöntemi kısaca belirtilmektedir. İkinci Giriş bölümü ise eserin ana temasının bir özeti mahiyetinde olup, râvinin ihtiyaca binaen rivayeti kısaltması, uzatması, rivayetin bağlamdan kopması ve yazılarak şifahi duygusunu kaybetmesi konularını özetlemektedir (s. 5-12). Burada, hadis ilminde isnada verilen önemin metne verilmemesi eleştirilmekte ve Senedleri sahih olmasına rağmen metinleri bilimle çelişen hadislerin tenkidinde bilimsel kriterlerin mi yoksa sadece râvi cerh ve tadil metotlarının mı esas alınacağı sorusu sorulmaktadır (s. 12). Yazara göre, mukayeseli çalışmayı gerektirecek ve Hermenötik, Psikoloji, Sosyoloji ve Dilbilimi'nin de verilerine başvuracak yeni bir Hadis Tenkidi Bilimi'nin tesis edilmesi gerekmektedir.

Birinci Bölümde, ilk olarak yazının şifahi kültürü aktarmada yetersiz kaldığından bahsedilmekte, ardından İbranilerin yazı karşılığına dair rivayetlerine değinilmektedir (s. 19). Yazar, İbrani gelenekte sözlü rivayetlerin yazıya geçirilme süreci ile İslam'da hadislerin yazılma serüvenini karşılaştırmakta ve ikisi arasındaki benzerliklere işaret etmektedir. İlk olarak ortaya konan benzerlik, sözlü rivayetlerin oluşmaya başladığı asırlarda bu rivayetlerin yazılmasının yasaklanmasıdır. Yazara göre, İbrani gelenekte mevcut "sözlü olanı yazılı olarak aktaramama" şeklindeki Talmudî ilke ile Hz. Peygamber'in "Benden Kur'an'dan başka bir şey yazmayınız, yazarlar varsa da imha etsin" şeklinde dile getirdiği Nebevî ilke birbirleriyle benzerlik göstermektedir (s. 13). Yaşama dayalı olan bir hususun müzakere edilip senaryoya dönüştürülmeksizin olduğu gibi yazıyla kaydedilmesi sorun teşkil edeceğinden, hadislerin hayat içerisinde anlaşıldıktan sonra yazıya geçirilmesi daha anlamlı görünmektedir (s. 55).

Yazarın iki gelenek arasında işaret ettiği bir diğer benzerlik ise

sözlü rivayetlerin kutsallığı konusudur. Yahudiler, Hz. Musa'ya Sina Dağı'nda Yazılı Tora ile birlikte Sözlü Tora'nın da verildiğini iddia etmektedirler. Müslümanlara göre ise Hz. Peygamber'in "şüphesiz bana kitap ve onunla beraber bir benzeri verilmiştir" sözü Hadislerin kutsiyetinin delilidir. Ayrıca yazar, Talmud'u nesilden nesle taşıyan din bilginlerinin isnad sistemlerine yaptıkları övgüleri, kendi otoritelerini sağlamlaştırma çabası olarak gördüğü gibi, Müslümanların da isnad sistemlerinin başka hiçbir ümmette olmayan bir hususiyet olduğu iddiasını, hem sünneti sağlama alma çabası hem de objektif ve bilimsel olmayan bir tutum olarak değerlendirmektedir (s. 14).

İkinci Bölümde, Talmud ve Hadis'in sözlü rivayet teknikleri ele alınmaktadır. Hz. Peygamber hadislerin anlam ile rivayet edilmesine müsaade etmiştir. Bu da hadis râvilerine büyük bir kolaylık sağlamıştır. Bu sayede fiili, kavli ve takriri sünnetler anlam ile rivayet edilebilmiştir. Fakat bu rivayetlerin değerlendirilmesi yeterince sağlıklı şekilde yapılamamıştır; çünkü yazara göre, tarih boyunca hadislerin güvenilirliği tespit edilirken râvilerde aranan şartlarda gösterilen titizlik, metinlerin içeriğinin ve tarihinin tahlilinde gösterilmemiştir. Metnin kıymeti, metnin sıhhatine değil, senede bakılarak belirlendiğinden bu metinler asıl değerlerini bulamamıştır (s. 68-79).

Şifahi olarak nakledilen hadislerin yazıya geçirilmesi, hadislerin anlamında büyük değişimlere neden olmuştur. Çünkü bir söylemi anlamının yazılı ve sözlü dilde farklı anlamları vardır. Yazara göre, sözlü kültürde kelimeler zihinlerde yaşar. Bu sayede değişir ve güne uygun hale gelerek yeniden doğar. Yazı ise zemine sabitlenir ve bir daha da değişmez. Metin olarak aynen nakledilse dahi, eğer hadis Hz. Peygamber'den duyulmamışsa eksiktir, çünkü jest ve mimiklerle desteklenerek söylenen söz ile anlatılmak istenen mana yazıyla tam olarak aktarılamaz. Bu nedenle hadisi alacak kişinin bizzat hocayla görüşmesi gerektiğinin vurgulanması, rivayetin yazılı metnine katılmayacak bazı aktarımların hoca tarafından talebeye verilmesi amacına hizmet etmektedir (s. 80-87). Bu bölümde yazar ayrıca, hadis rivayet tekniğinin oluşumuna da de-

ğınmaktadır. İlk dönem rivayetlerde yazı önemli bir yere sahiptir. Her ne kadar râviler yazıyı kullansalar da, bu onların ezberlerini desteklemek içindir. Arap yazısının tam olarak gelişme göstermesinden önce ezber, yazıdan doğacak hatalara engel olacak bir vazife üstlenmiştir. Sahabe ve tabiinden yazıya karşı olanların asıl amacının, hadisleri korumak ve yazıya bağlı kalıp ezberin geri plana atılması korkusu olduğu söylenebilir (s. 103).

Üçüncü Bölümde Talmud usulü ele alınmaktadır. Burada ilk olarak Talmud'un yapısal ve kavramsal analizi yapılmakta ve kitabın ilerleyen bölümlerinde çokça zikredilecek olan Mişna, Gemara, Halaha, Agada ve Boraita kavramlarının etimolojik ve kavramsal açıklamaları verilmektedir (s. 137-148). Bu bölümde yazar, İslami isnad sistemi ile Rabbanî isnad sistemini fazla detaya girmeden karşılaştırmakta ve her iki gelenekte de sonradan gelen râvilerin kendilerinden önce yaşamış olan râvilere atfettikleri kutsiyete değinmektedir.

Üçüncü Bölümün son kısmı, Talmud Hermenötiği'ne ayrılmıştır. Yazar, Hadis ve Talmud Usullerine dair bir analiz yapabilmek için öncelikle Hadis Usulü'nün oluşumundan önce ortaya çıkmış olan Talmud Usulü'nün incelenmesi gerektiğini belirtmekte ve Rabbi Akiva, Hilel, Rabbi Yişmael ve Rabbi Eliezer'in Talmud'u yorumlama kurallarını detaylı bir şekilde sıralamaktadır (s. 232). Ardından, Babil ve Filistin Talmudları'nın kitaplar ve bablara göre içeriği verilmektedir. Yazar, Talmudları içerik yönünden Sünen ve Cami türü eserlere; hukuki, kelami ve diğer dini tartışmaları bu-lundurması nedeniyle de fıkıh kitaplarına benzetmektedir (s. 288).

Dördüncü Bölümde Hadis ve Talmud'un rivayeti ve korunmasında râvilerin oluşturdukları şahsi kayıtların önemine değinilmektedir. Bu kayıtlar farklı kaynaklardan gelen hadislerin karşılaştırılmasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Bölümün son kısmında ise Talmud'un rivayeti ve korunmasında şahsi gayretler ele alınmaktadır. İlahî sözleri yazma işi Rab Yişmael tarafından "Allah'ın işi" olarak tanımlanmakta ve bu işle meşgul olanların son derece titiz davranmaları gerektiği, bir harf eklemenin veya çıkar-

manın dünyayı imha etmekle eşdeğer olduğu belirtilmektedir. Erken dönemlerde yazıya karşı olma tutumuna rağmen bu kural, bazı hoca ve talebeler tarafından ihlal edilmiştir. Bunun nederi hızla genişleyen sözlü materyali denetim altına almaktır. Râvilerin tuttuğu özel notlar hatırlamaya yardımcı olmak için oluşturulmuş ve rivayetin anahtar kavramlarını ya da başından bir kısmını içermekteydi. Yazar, bu notları hadislerin baş tarafından ya da anahtar kelimelerin ezberleme ve hatırlamaya yardımcı olması için kaydedilmesi tutumuna (tarafu'l-hadis) benzer bulmaktadır (s. 299).

Beşinci Bölümde ilk olarak Talmud eğitimi ve eğitim metodu ele alınmaktadır. Burada Tora öğretiminin ne kadar hassas bir icraat olduğu vurgulanmaktadır (s. 331). Daha sonra ise, Maimonides'in Mişne Tora'sından bir bölümü, çeviri olarak verilmiş ve açıklamaları yapılmıştır. Bölümün son kısmında Hadis eğitimi ele alınmaktadır. Buhari'nin Sahih'indeki "Kitabü'l-İlm" bölümünün bab başlıkları, Maimonides'in Mişne Tora'sından yapılan çeviriyle kıyaslanabilmesi amacıyla tercüme edilmiştir (s. 369).

Sonuç ve Değerlendirme kısımlarında, eserde tartışılmış olan konular özetlenmektedir. Yazara göre, hadis bilimlerinde bir dönemde geliştirilen usul ve metodoloji, geçmişe sadık kalmak adına yeniliklere kapalı tutulmuştur. Ayrıca yeni değerlendirmelere kapı açacak inter-multidisiplinli çalışma metotları, hadislere atfedilen kutsiyet nedeniyle uygulanamamıştır. Râvilerin ezberledikleri hadisler kelimesi kelimesine aynı kalsa bile anlamın aynı kalıp kalmayacağı bir sorunsaldır. Hz. Peygamber'in sünnetlerinin günümüzdeki metin hallerinin gerçek tabiatına dair nesnel bir ölçüt bulunmamaktadır. Yazara göre, bir Hadis Hermenötiği, Hadis Fenomenolojisi ve Hadis Epistemolojisi oluşturmak, yazılı hale gelerek asıldan uzaklaşan metnin daha doğru anlaşılmasına yardımcı olacaktır (s. 393).

Mehmet Sait Toprak'ın bini aşkın kaynaktan faydalanarak yedi yıllık bir çalışma neticesinde ortaya koyduğu bu eseri, Hadis Usulü ilminin, başka bir dinde mevcut olan benzer bir ilimle karşılaştırılması açısından bir ilk konumundadır. Bu bağlamda, karşılaştır-

ma metodu Hadis alanına taşınmakta ve Hadis ilminin yeni perspektifler kazanarak hadislerin en doğru şekilde anlaşılması hedeflenmektedir. Yazar bu karşılaştırmayı benzerlikler bağlamında ele almakta ve bu benzerlikleri Yahudi geleneğinin İslam geleneğini etkilemesi olarak yorumlamamaktadır. Bunlara ilave olarak, eserde sıkça başvurulan İbranice tahliller, bu dile yabancı olan okuyucuyu bağlamdan koparabilmektedir. Ayrıca benzerlikler dışında değinilen Talmud usulü konuları da akıcılığı etkilemektedir.

Nurullah Haydar YURDUSEVEN
(Arş. Gör., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fak.)

Robert McClory, **Power and the Papacy:
The People and Politics Behind the Doctrine of Infallibility,**
(Liguori, MO: Liguori Publication, 1997).

Roma Kilisesi, tarih sahnesine çıktıktan sonra kendisiyle paralel varlık gösteren tarihin en güçlü imparatorluklarının bile yıkılışına şahit olduğu ve çeşitli siyasi kargaşaların hüküm sürdüğü hemen her dönemde ayakta kalmayı başarabilmiştir. Papalık -arada belli kırılmalar olsa da- dini alanda olduğu kadar siyasi, kültürel ve ekonomik alanlarda da her istediğini yaptırma kudretine sahip, bütün bir Ortaçağa hükmeden hiyerarşik devasa bir yapıya dönüşmüştür. Yine de papanın idaresindeki bu klerikal monarşik yapılanmanın sahip olduğu bu devasa güç ve nüfuz, 1870 I. Vatikan Konsili'nde dogmaya dahil edilen sadece papanın uhdesinde bulunan, papanın inanç ve ahlak konularında yanılmaz, hatta sorgulanamaz bir yorumlama otoritesi yanında gölgede kalır. Günümüzde Papalık ve papa tartışmalarında mevzu bahis edilen papanın yanılmazlığı hususu genel olarak Hıristiyan olmayanlarca yanlış anlaşıldığı gibi Katolik Hıristiyanlarca da çok zaman yanlış anlaşılmış, papaların bütün tasarruflarında temyizi mümkün olmayan bir hatasızlık ve yanılmazlık zırhına sahip olduğu görüşü hakim olmuştur.

Robert McClory, doğuşu, tanımlanması (dogmalaşması) ve ge-

lišmesi adı altında 3 ana başlık ve 15 bölümden oluşan eserinde “Papanın Yanılmazlığı” doktrininin tarihsel gelişimini incelemiştir.

Kitabının giriş bölümünde McClory, tüm argümanlara bir son vererek bütün tartışmaları bitiren teolojik bir nükleer silah olarak nitelendirdiği yanılmazlık doktrininin kabulünün, IX. Pius gibi hırslı ve eksantrik bir papanın bu konudaki şevkine bağlanmasına rağmen, aslında bu düşüncenin Kiliseye atfedildiği haliyle yüzyıllardan beri belli belirsiz bir şekilde var olageldiğini ifade eder.

Kitabının I. bölümünde McClory, Kiliseden bağımsız, bireysel olarak papaya ait bir yanılmazlık anlayışının gün yüzüne çıkışını, bu konuyla alakalı olarak yazılmış en önemli eser olan Brian P. Tierney’in *Origins of Papal Infallibility* adlı eserine referansla ortaya koymaya çalışır. Buna göre papanın yanılmazlığı öğretisi ilk defa, içten gelen, samimi bir inançtan ziyade bu doktrinin mucidi sayılan Pietro Olivi’nin aşırı derecede bağlı olduğu ve İsa’nın mesajının özü kabul ettiği Fransisken tarikatının asketik bir hayat tarzını tavsiye eden prensiplerine, değiştirilemeyecek, değiştirilmesi teklif dahi edilemeyecek bir mer’iyet kazandırma gayretinden ortaya çıkmıştır. Zira 1279 yılında Papa III. Nicholas yayınlamış olduğu *Exiit* adlı bullayla Fransisken değerlerin bütün dünyayı kuşatması gerektiğini ilan etmişti. İşte Olivi için yanılmaz bir papanın böylesi bir kararı daha sonra yerine geçecek hiçbir papa (ya da sahte papa) tarafından değiştirilemeyecekti. III. Nicholas’ı yanılmaz ilan eden Olivi önemli bir iş başarmanın mutluluğu içersinde 1298 yılında öldü. Ancak 1320’lerde Papa XXII. John *Exiit*in hükümlerini reddederek Olivi’nin yanılmazlık görüşlerini de “şeytan işi” olarak nitelendirmiştir.

Yine ilk bölümde McClory ilk defa XIII. yüzyılın son çeyreğinde Pietro Olivi tarafından dile getirilen papanın yanılmazlığı doktrininin tarihsel süreçte Ockhamlı William, Guido Terreni, Robert Bellarmine ve de Maistre gibi entelektüellerin katkılarıyla gelişimini, Roma merkezîyetçiliğini reddeden *gallikanizm* ve Roma merkezîyetçiliğini savunan *ultramontanizm* akımlarının karşılıklı mücadeleleri ekseninde işlemiştir.

Kitabın II. bölümü, yanılmazlık doktrini üzerindeki hararetli tartışmaların yaşandığı bölümdür. 8 Aralık 1869 tarihinde başlayıp 18 Temmuz 1870 tarihine kadar süren I. Vatikan Konsili'nin oturumlarını ve doktrin üzerinde yapılan tartışmaları kronolojik bir düzen içerisinde sunar. 18 Temmuz 1870 tarihindeki son oylamayla kabul edilen *Pastor Aeternus* olarak bilinen papanın inanç ve ahlak konularında yanılmaz olduğu kabul edilmiştir. McClory'nin sunumuna göre her ne kadar doktrin aleyhine muhalif görüşler bulunsada aslında malumun ilanıdır. Zira konsil öncesi *ultramontanist* neşriyat papanın yanılmazlığı doktrininden yana bir yayın çizgisi takip etmiş, I. Vatikan'a katılan kardinal ve piskoposların kahir ekseriyetinin de *ultramontanist* tutuma sahip din adamlarından oluştuğu ortaya konulmuştur.

III. ve son bölümde ise McClory, II. Vatikan Konsili'nde kabul edilen *Lumen Gentium* adlı konsil yasasında "piskoposlar kurulu'nun da papayla irtibatlı olarak yanılmazlık yetki ve uygulama hakkına sahip olduğu" şeklinde ifadesini bulan yanılmazlık hak ve yetkisinin kapsamının genişletilmesini ve değişen teolojik değişiklikleri ele almıştır. Elbette bütün din ve inanç sistemlerinde olduğu gibi Hıristiyanlıkta da konsillerin almış olduğu kararlara itirazların yükselmesi ve itizallerin baş göstermesi kaçınılmazdır. Bu konuda en başta gelen isim ise ünlü İsviçreli teolog Hans Küng olmuştur. Küng'ün yazmış olduğu *Infallible? An Unresolved Enquiry* adlı eseri muvacehesinde onun yanılmazlık eleştirilerini ve kişisel olarak papaya hasredilen bir yanılmazlıktan ziyade her daim Kilisenin bünyesinde bulunan "bozulmazlık" önerisini gerekçeleriyle ortaya koymuştur.¹ Yine son bölümde McClory, Karl Rahner, Avery Dulles, Yves Congar gibi teologların yanılmazlık görüş ve eleştirileri ile yanılmazlık doktriniyle alakalı diğer bakış açılarını ve diğer Hıristiyan mezhepleriyle ekümenizm amaçlı yapılan diyalog toplantılarında papanın bu yetkisinin mahzurlarını ortaya koymaya çalışmıştır.

Mürsel ÖZALP

(Doktora Öğr., Ankara Ün. SBE)

¹ Küng'ün bu itirazları ülkemizde bir Yüksek Lisans çalışmasına da konu olmuştur. Hatice Çiçek, *Papa'nın Yanılmazlığı Sorunu ve Hans Küng'ün Yanılmazlık Doktrinini Eleştirisi*, Ondokuzmayıs Üniversitesi SBE FDB ABD, Samsun, 2010.

Christopher Dole, **Healing Secular Life:
Loss and Devotion in Modern Turkey**
(Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2012).

Kitabın tanıtımına ve kritiğine geçmeden evvel sosyal bilim açısından önemli olduğunu düşündüğüm bir noktaya işaret etmek istiyorum. Ele alacağımız kitap antropoloji literatürü içinde yer alan bir çalışma. Temelde her ikisi de toplumsal alanla ilgilenen sosyoloji ve antropoloji kök halleriyle ayrımlarını batı toplumlarını veya batı dışı toplumları incelemeleri ve bazı yöntemsel farklılıklardan devşirmişlerdir. Dolayısıyla, antropolojide batı-dışı toplumların batılı epistemik ve bilimsel yöntemler çerçevesinde incelenmesi yoluyla batı-dışı tecrübenin batı tecrübesine tercümesi söz konusudur. Sosyoloji ise tarihsel açıdan batının kendi hakkındaki bilgisinin ve bilincinin üretilmesi görevi ile koşullanmış bir görünüm arz eder. Bu nokta kitabın ikili işlevini açık eder. Kitap, bir batılı için antropolojik bir çalışma iken, bizim için kendi tecrübemizin batılı bir gözle nasıl görüldüğü ele alan bir çalışmadır. Dolayısı ile kitap sadece toplumumuzun belli bir tecrübesi açısından sosyolojik bir düşünüş potansiyeli taşımanın ötesinde batılı epistemik çerçeve dâhilinde bu tecrübenin nasıl tercüme edildiğinin izlenmesi imkânı da tanımaktadır. Bu uyarı ile birlikte kitabı kendi alanım olan sosyoloji disiplini açısından ele alacağımı ve bunun kitabın ele aldığı konu açısından dikkatleri çekmek istediğim nokta açısından daha yararlı olduğunu belirtmem gerekmektedir.

Kitap sosyoloji literatürü açısından bilinen bir konu olan sekülerleşme konusunu farklı bir boyutuyla ele almaktadır. Hem seküler resmi söylem tarafından hem de Ortodoks İslami söylem tarafından uç bir alan olarak hurafe kavramı ile kodlanan şifacılık hakkında etnografik bir çalışma olan eser sekülerleşmenin gündelik hayattaki tecrübesini incelemektedir. Dole, kitabında şifacılığı hem doğal bir gündelik tecrübe olarak hem de sıradan insanların

psikolojik ve estetik yeniden inşa süreçleri açısından incelemektedir. Kitabın ana vurgusu sekülerleşmenin devlet eliyle sadece dinin sosyal hayattaki ahlaki etkisini bitirmeye dönük politikalarla değil aynı zamanda dinin teknik boyutuyla, bu durumda onun gündelik hayatın psikolojik ve bedensel olarak tanzim edilmesindeki iyileştirici otoritesinin dışlanması yoluyla da pekiştirildiği öngörüsüdür. Bu okuma biçimi Türkiye'deki sağlık politikalarını sekülerizmin mütemmim bir cüzü olarak okumayı önermenin ötesinde sosyolojik bilgi üretiminde genel olarak makro-politik alanda ele alınan sekülerleşmenin aslında gündelik hayat politikaları ekseninde şekillendiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Sekülerleşme üzerine çokça tartışma olan, normatif mi betimleyici mi olduğu veya boş bir kavram mı yoksa analitik olarak işlevsel olmanın ötesinde tarihsel gerçekliği olan bir kavram mı olduğu üzerinde tartışmaların yapıldığı bir kavram. Bu sosyoloji açısından pek de sürpriz bir durum sayılmaz. Zira sekülerleşme insan tecrübesinin zaman boyutunun üç doğrultusunu da kapsayan iddiaları olan kuşatıcı bir kavram olarak ortaya çıktı. Geçmişin daha dindar olduğu, şimdiki zamanda dinin etkisini yitirmeye başladığını, gelecekte ise dinin tamamen etkisini yitireceğini savunan klasik sekülerleşme teorisi sonraki sekülerleşme tartışmalarını sürekli olarak gölgesi altında bıraktı. Sekülerleşme modernleşme ve rasyonelleşme ile doğru orantılı bir süreç olarak okundu. Kavramı asıl tartışmalı kılan nokta ise modernleşmenin toplumsal alanların farklılaşması özelliğinin doğal ardılı olarak dini otoritenin azalan etkisinin dışında dinin bireysel noktada da etkisini yitireceği hatta tamamen yok olacağı öngörüsüydü. Bir diğer önemli nokta ise modernleşme yoluna giren toplumların bu öngörülerini siyasi bir proje olarak uygulamaya koymasındır. Türkiye'de modernleşme sürecinin radikal evresi olan ve Kemalizm ile ideolojik ifadesini bulan Cumhuriyet Dönemi din politikalarının esas noktalarından birini de gündelik hayatın seküler bir temelde tanzimi oluşturmaktadır. Bu noktada sağlık söz konusu olduğunda bedensel sorunların tıbbi, ruhsal sorunların ise psikoloji ve psikiyatriye havale edilmesi hedeflenmiştir. Bu sadece epistemik ve teknik

boyutlarıyla sorunsallaştırılmamış aynı zamanda geniş bir alana yayılan söylem inşası ile estetik olarak da ele alınmıştır.

Dole, bu çerçevede kitabında gecekondü bölgelerinde yaşayan şifacılar ve şifa arayanların tecrübelerini ve hikâyelerini gözlemlemenin ötesinde, resmi söylemi yansıtan kaynakları 1930'lardan başlamak üzere sağlık ile ilgili broşürler, dergiler, gazeteler, sağlık politikaları, filmler çerçevesinde incelemiştir (ss.215-216). Kitabın en önemli tespitlerinden biri dinle ilgili resmi politikaya destek verdiğini söyleyen Aleviler ile bu söylemin nispeten eleştiricisi durumunda olan Sünnilerin en azından sıradan halk nezdinde resmi söylemin hurafe olarak adlandırdığı ve savaş açtığı pratiklerde ortaklaştığının gösterilmesidir. Farklı kavramsal çerçeveler dâhilinde olsa bile gecekondü bölgesinde yaşayan bu karşıt geleneklere mensup insanlar resmi söylemin idealize ettiği vatandaş kategorisinin dışında kalmaktadırlar. Ancak bu dışında kalma durumu aslında önemli bir hususun gözden kaçmasına da sebep olamamalıdır. Bu insanlar bildikleri bir yolla bilmedikleri bir tecrübeyi, kenti yani modernliği, anlamlandırmaya çalışmaktadırlar. Bunu kendilerine has sağaltıcı pratiklerle inşa etmektedirler. Bu insanlar aslında kendi dünya algıları çerçevesinde modern ulusal alana dâhil olmaya çalışırken, resmi söylem bu dâhil olmanın ancak ve ancak kendi kurduğu veya istediği bir çerçevede olması gerektiğini dayatmaktadır.

Kitapla ilgili yukarıdaki genel çerçeve ve içeriğinden dikkatimi çeken çarpıcı aktarımlardan sonra kitabın bölümlerini kısaca tanıtabilirdik, kitap giriş ve sonuç bölümleri hariç altı bölümden oluşmaktadır. Bölümlerin seçilen başlıklar bölüm içeriklerinin özeti olmanın ötesinde kitabın ana tezini de ustalıkla yansıtan bir mahiyettedir. Birinci bölüm "tıp bilimi ve medeniyet istenci" üst başlığı ile oluşturulmuş. Bu başlık şu açıdan önemli modern batı uygarlığının hikâyesine dâhil olma iradesi olarak çağdaşlaşma arzusu sadece makro politik düzenlemeleri ve ekonomik üretim ve dağıtım süreçlerini içermekle kalmaz o aynı zamanda insan bedeni ve ruhu hakkında da belli bir teknik ve söylemsel alana dâhil olmayı gerektirir. Bu durum iradi bir süreç olarak ortaya konan se-

külerleşme çabalarının dinin gündelik hayattaki teknik boyutlarını da dışlaması dolayısıyladır. Geleneksel dini teknik boyutuyla gündelik hayata aktaran şifacı “geri kalmışlığın tehlikeli bir sembolü” olarak ulusun gelişmesinin ve düzeninin önündeki engel olarak sembolleştirilir ve dışlanır (s.33). Bu dışlama sadece epistemik ve bilimsel temelde meşrulaştırılmaz aynı zamanda estetik bir boyutla da öne çıkartılır. Böylece şifacı Türkiye’deki sekülerizmin tarihinde ideal ulus imgesinin sınırlarını gösteren bir öteki olarak inşa edilir (s.60). Dole, bu bölümde belirtilen çerçevede resmi söylemin ve imajların inşa sürecini takip etmektedir. İkinci bölüm “cemaatin sınırlarında farklılığı sağaltmak” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, Alevi ve Sünni mahallerinde şifacılarla ilgili algıların, resmi politikalara olan zıt tavırlara rağmen söylem noktasında birleştikleri tespitinde bulunur. Şifacılık hurafenin ve geri kalmışlığın simgesi olarak ve rasyonel ilerlemenin karşısındaki bir olgu olarak kodlanır (s.85). Ancak bu söylem temelde her iki grubun da kendi pozisyonlarını meşrulaştırmak ve karşı tarafı resmi söylemden etkilenen bir kavramsal çerçeve dâhilinde mahkûm etme amacına matuftur. Üçüncü bölüm “canlı olanın menkıbeleri: velice konuşmalar ve seküler hayatın mucizeleri” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Alevi şifacısı olan Zöhre Ana örneğinde seküler ile dinselın kaynaştığı bir durum resmedilmektedir. Bu bağlamda en çarpıcı hikâye bir Alevi olan Zöhre Ana’nın “modern görünümü” ile birlikte ifa ettiği şifacılık rolü ve aynı şekilde Atatürk’ü de şifa verici bir evliya olarak kabul etmesi, hatta bunun ötesinde Atatürk’ün ruhunu taşıdığı ve onunla iletişim kurduğunun bağluları tarafından kabul edilmesidir. Dole bu durumu dinsel ile sekülerin kaynaştığı bir tecrübe olarak resmi söylem ile gündelik tecrübe arasındaki yarığın kapatılabilmesi imkânı olarak okumaktadır. Dördüncü bölüm “terapatik dindarlık: etik, pazar ve değer” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde cinci bir hoca olan İbrahim’in bastırıldığı iş kartıyla, ödediği vergiyle ve kendisine şifa için gelenlere müşteri demesi ile dinsel olan ile ekonomik olanın iç içe geçtiği bir durumun analizi yapılmaktadır. Beşinci bölüm “kırık rüyaların sıkıntısı: ilişkilere itina göstermek” başlığını taşımaktadır. Bu bö-

lümde Zöhre Ana figürü üzerinden şifacılar ile hastalar arasında hem sağaltma ilişkisi hem de bu ilişkiden beslenen yeni sorunların kaynağı olma gibi bir ihtimalin varlığına işaret edilmektedir. Altıncı bölüm “seküler yaşamı sağaltmak: kaybın iki yönetim biçimi” adını taşımaktadır. Dole, bu bölüme Niyazi Berkes’e atıfla paradoksal gibi gelecek bir tespiti öne çıkartarak başlamaktadır. Berkes’e göre Türk sekülerizmi daha önceki dönemlerde görmezden gelinen bir boyutu söylemsel düzeyde inşa eder. İslam’ın heterodoks boyutlarının, ortodoks boyutlarından daha fazla Türk ruhunu yansıttığı iddiası inşa edilir. Bunda ki amaç ise ne teolojiktir ne de dinsel reform için ulusal bir dayanak bulma amacıdır. Temel amaç ulusal kültürün inşasını mümkün kılmak veya onu canlandırmaktır. Dole bunun tüm modernleşme yolunu seçen ulusların tarih yazımlarında karşılaşılan bir boyuta işaret ettiğini belirtmektedir: hem evrensel moderniteye uygun olan hem de ulusun biricikliğini vurgulayacak bir ulusal tarih inşa etmenin zorluğu (s.187). bu son tespitten hareketle modernleşmenin pratik boyutuyla dışladığı ve hurafe olarak kodladığı durumu, tarih anlatısı düzeyinde en azından ulusal bir özellik olarak yücelttiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Yani özellikle Alevi şifacı örneğinde açık olan paradoks tek taraflı bir paradoks olmanın ötesinde devletin resmi söylem ve pratiği açısından da bir paradoks söz konusudur.

Son söz olarak, Dole’un eseri yukarıda çizilen genel çerçeve ve özetlenen boyutları ile modernleşme, sekülerleşme, din ve gündelik hayat arasında girift bir biçimde ortaya çıkan ve sürekli olarak hem söylem düzeyinde hem de pratik bağlamda sınırların yeniden ve yeniden çizildiği, farklı boyutlarla devam eden bir süreci kendi çerçevesi dâhilinde oldukça kapsamlı bir biçimde ele almakta ve okuyucuya da bu bağlamda yaptığı tespitleri hem kavramsal düzeyde hem de tahayyül boyutu ile başarılı bir şekilde aktarabilmektedir.

Muhammed VeyseL BİLİCİ

(Arş. Gör. Kırklareli Üniv. Sosyoloji Bölümü)

